

Т. В. Корольова

*ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України”*

СТАН СФОРМОВАНOSTI ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

T. V. Korolova

I. Horbachevsky Ternopil State Medical University

PROFESSIONAL AND ETHICAL CULTURE FORMATION OF THE FUTURE DOCTOR

Мета роботи – розробка критеріально-показникової системи дослідження рівня сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів та аналіз результатів сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки.

Основна частина. Стаття присвячена дослідженню стану сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів. Автором представлено результати оцінювання рівня сформованості професійно-етичної культури, розроблено систему критеріїв, показників і рівнів сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів. Також у статті зазначені використані методи дослідження.

Висновок. Було доведено, що гуманітарні дисципліни відіграють значну роль у формуванні професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

Ключові слова: професійно-етична культура; анкетування; метод незалежних експертних оцінок; складова; професійно важливі якості.

The aim of the work – to develop a criterion-indicator system for the study of the level of formation of the professional and ethical culture of future physicians and to analyze the results of the formation of the professional and ethical culture of future physicians in the process of humanitarian training.

The main body. The article presents the study of the formation of the professional and ethical culture of future doctors. The author presents the results of evaluation of the level of formation of professional and ethical culture, develops a system of criteria, indicators and levels of formation of the professional and ethical culture of future doctors. Also, the article describes the used research methods.

Conclusion. It has been proven that humanities play a significant role in forming the professional and ethical culture of future physicians.

Key words: professional and ethical culture; questionnaires; method of independent expert assessments; component; professionally important qualities.

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства завданням вищої школи є підготовка не просто компетентного лікаря, а людини, котра здатна правильно будувати свою діяльність відповідно до інтересів і потреб людей, що її оточують. Майбутній лікар вибудовує свою професійну діяльність на морально-етичних засадах, тобто дотримується професійної етики. Завдання професійної етики полягає у тому, щоб вивчити процес віддзеркалення професійних стосунків у моральній свідомості та у морально-професійних нормах, а також дослідити суспільні завдання, цілі професії і їхню значущість у соціальному прогресі [1–3].

Формування професійно-етичних якостей фахівців різних професій висвітлили Е. Гришин, Я. Ко-

тигер, О. Лапузіна, Н. Мойсеюк, І. Чернокозов, В. Чернокозова. Педагогічні аспекти професійної підготовки фахівця опрацьовані в дослідженнях А. Алексюка, Б. Кобзаря, О. Мороза, М. Приходька, В. Сагарди, Г. Троцько та ін. Питання професійної етики фахівців у різних галузях розроблені у дисертаціях А. Болдової, Л. Хоружої, Л. Рубан, О. Кривошеєвої та ін.

Мета роботи – розробка критеріально-показникової системи дослідження рівня сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів та аналіз результатів сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки.

Основна частина. Структуру професійно-етичної культури майбутнього лікаря, яка формується

у процесі гуманітарної підготовки, ми розглядаємо у вигляді сукупності двох складових – професійну, яка сприяє формуванню праксеологічного блоку професійно-етичної культури майбутніх лікарів, та духовну, під впливом якої закладаються основи ставлення майбутнього лікаря. Відповідно, нами було розроблено систему критеріїв, показників і рівнів сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів, що відображена в таблиці 1. У ній виділено когнітивний, інструментальний та емоційний критерії, кожен із яких представлений сукупністю показників, що відображають ступінь сформованості окремих компонентів професійно-етичної культури студентів – майбутніх лікарів.

З метою дослідження стану сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів, яку ми визначаємо через наявність у них морально-етичних якостей, наявність етико-педагогічних знань, умінь і навичок, передбачених структурними компонентами та змістовними складовими, враховуючи розбіжності в кількісних і якісних показниках отриманих результатів, нами було виявлено такі *рівні сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів*, як: низький, середній та високий.

Вважаємо, що для визначення рівня сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів лише якісних характеристик її критеріїв не завжди достатньо, потрібні ще й кількісні характеристики. Кількісна оцінка кожного критерію може складатися з оцінок кожного показника. При виставленні оцінки кожного показника нами було передбачено використання шестибальної шкали. Оцінки показників у діапазоні 0-1 балів відповідають низькому рівню; 2-3 – середньому рівню; 4-5 – оптимальному рівню сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів (табл. 2).

У виборі кількісних показників означених критеріїв ми виходили з міркувань можливості і доцільності, обираючи їх для кожного критерію, що зумовило виникнення проблеми точності кожного кількісного показника.

Емпіричні дослідження здійснювали на базі ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України”. У констатувальному етапі педагогічного експерименту брали участь 286 студентів 1–5 курсів спеціальностей 7.12010001 “Лікувальна справа”, 7.12010005 “Стоматологія”, які після закінчення вищого навчального вузу отримують кваліфікацію “Спеціаліст”, 24 експерти (спеціалісти, які працюють у галузі медицини, та викладачі вузу).

Залучення 24 фахівців у сфері медицини (управлінців-менеджерів, науковців, викладачів фахових дисциплін вищих медичних навчальних закладів та практикуючих лікарів) дало підстави вважати результати проведеної експертної оцінки достовірними. Зокрема, в якості експертів виступили керівники відділу охорони здоров'я Тернопільської міської державної адміністрації, Тернопільської комунальної міської лікарні № 2, Тернопільської комунальної міської лікарні № 3, викладачі загальних, гуманітарних та спеціальних медичних дисциплін ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України”, практикуючі лікарі комунального закладу Тернопільської обласної ради “Тернопільська університетська лікарня”, Заліщицької центральної районної комунальної лікарні, Кременецької центральної районної комунальної лікарні, у тому числі – завідувачі відділень, які здійснюють постійну медичну практику та керівництво підлеглим медичним персоналом.

Для визначення професійно важливих якостей особистості майбутнього лікаря вибраним експертам, шляхом анкетування, було запропоновано дати власну різну рейтингову оцінку якостям з урахуванням їх значимості у повсякденній професійній діяльності медпрацівника. На початку проведення експертної оцінки (анкетування) кожному експерту було доведено мету та завдання дослідження, а також важливість незалежної думки. Після обчислення результатів експертної оцінки узагальнені дані щодо професійно важливих якостей особистості майбутнього лікаря (за групами) зведені в таблиці 3.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що переважна більшість експертів (84 %) визначила фахові та вольові якості найбільш важливими професійними якостями особистості майбутнього лікаря.

Згідно з результатами експертної оцінки, лікар повинен: володіти уміннями використовувати знання на практиці, працювати зі спеціалізованою літературою, запам'ятовувати великий обсяг інформації, знати та використовувати в професійній діяльності іноземні мови; брати відповідальність за життя та здоров'я хворого. Водночас 78 % експертів вважають, що чуйність, сміливість, прагнення до самовдосконалення, проведення наукових досліджень, уміння викликати довіру, спостережливість, самоконтроль та цілеспрямованість є менш важливими для професійної діяльності медичного працівника, ніж вищепераховані якості.

Таблиця 1. Критеріально-показникова система дослідження рівня сформованості емпатійної культури майбутніх лікарів

Рівень	Критерії	Показники
Низький (недостатній)	Кг	Професійна некомпетентність (несформованість професійних знань, умінь, навичок, основних професійних компетенцій, що визначають здатність до вирішення професійних завдань і прийняття кваліфікованих рішень; неусвідомлення значимості їх наявності в системі реалізації професійних завдань); нерозуміння сутності професійно-етичної культури; відсутність креативності (нездатність до генерування оригінальних ідей, продукування різноманітних підходів до вирішення проблем)
	І	Несформована комунікативність (нездатність обирати оптимальні способи спілкування в ситуації взаємодії, вибудовувати професійно доцільні стосунки, аргументувати та відстоювати власну позицію, доцільно використовувати стилі спілкування, налагоджувати діалогічну комунікативну спрямованість під час взаємодії з об'єктами впливу); інформаційна незброєність (незнання сучасних комп'ютерних технологій та невміння їх використовувати на практиці; неспроможність знаходити, зберігати, використовувати і передавати професійно необхідну інформацію, працювати з її великим обсягом); відсутність уміння робити висновки, аналізувати та виправляти помилки у виборі тактики професійно-етичної поведінки
	Е	Відсутність рефлексії (уміння здійснювати самоаналіз, самооцінку результатів діяльності); низький рівень внутрішньої мотивації до професійного навчання та подальшої професійної діяльності; несформована система моральних та етичних цінностей; несформовані почуття гідності, честі та відповідальності
Середній (достатній)	Кг	Ситуативна професійна компетентність (наявність професійних знань, умінь, навичок, основних професійних компетенцій, що визначають здатність до вирішення професійних завдань і прийняття кваліфікованих рішень; часткове усвідомлення значимості їх наявності в системі реалізації професійних завдань); усвідомлення норм професійної етики та їх прикладного значення; наявність знань про гуманістичні моральні принципи роботи лікаря, деонтологічні основи цієї професії; оперування "етичним" словником; часткове розуміння сутності професійно-етичної культури; творчість; ситуативна зацікавленість у позитивних результатах своєї праці
	І	Сформована комунікативність (вибір оптимальних способів спілкування, побудова професійно доцільних стосунків, наявність власної позиції, доцільне використання різних стилів спілкування, налагодження діалогічної взаємодії з об'єктами впливу); інформаційна озброєність (знання сучасних комп'ютерних технологій та уміння їх використовувати на практиці; здатність знаходити, зберігати, використовувати і передавати професійно необхідну інформацію, працювати з її великим обсягом); уміння вибирати тактику професійно-етичної поведінки; здатність до рефлексії власних дій, але нестабільність у прояві морально-етичних якостей; дотримання норм професійної етики під впливом зовнішнього ситуативного оточення
	Е	Розвиненість морально-етичних якостей, професійного світогляду та моральної свідомості; ситуативне дотримання вимог професійної етики; наявність внутрішньої мотивації до професійного навчання та подальшої професійної діяльності; сформована система моральних та етичних цінностей; позитивне особистісно-емоційне ставлення до обраної професії
Високий (оптимальний)	Кг	Досконале володіння знаннями сутності та змісту професійної етики, деонтологічних основ професії лікаря. Обізнаність з розвитку професійно-етичної культури як з точки зору наукового знання, так і з точки зору життєвого досвіду; інтерес до оволодіння професійно-етичними знаннями та практичними вміннями їх застосування в майбутній професійній діяльності; прагнення до професійної самоактуалізації; намагання самостійно здобувати професійно-етичні знання та навички, використовувати їх відповідно до мети й завдань професійної діяльності; креативність у вирішенні професійних завдань
	І	Здатність ефективно застосовувати професійно-етичні знання, продукувати їх у площину практичних умінь та навичок з метою вирішення професійних завдань; вміння приймати моральні рішення, адекватні ситуації, та відповідно до норм педагогічної етики; домінування етичної центрації у виборі прийомів та методів взаємодії з різними суб'єктами професійної діяльності; наявність навичок культурного між-особистісного вирішення моральних колізій та розв'язання конфліктних ситуацій; вільне висловлення науково обґрунтованої думки, поглядів; прояв творчих здібностей під час реалізації практичних умінь і навичок етичної взаємодії
	Е	Сформованість ідеального образу лікаря; відповідність професійному портрету; превалювання діалогічної комунікативної спрямованості, домінування етичної центрації, що проявляється в стійкій системі відносин до майбутньої діяльності, світу, інших людей і самого себе; особиста обґрунтована позиція щодо прояву власних почуттів, нахилів та дій

Таблиця 2. Характеристика оцінювання показників за рівнями сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів

Рівень	Оцінка	Характеристика показника
Низький	0	Показник не виявляється
	1	Показник виражений дуже слабо
Середній	2	Показник виражений слабо
	3	Показник виражений, але виявляється обмежено та неефективно
Високий	4	Показник помітно виражений, але виявляється непостійно
	5	Показник розвинутий, чітко виражений, виявляється часто

Таблиця 3. Загальна рейтингова експертна оцінка професійно важливих якостей особистості майбутнього лікаря (за групами) залежно від їх значущості (1 – найбільш важлива якість, 7 – найменш важлива якість)

	Професійно важливі якості			
	моральні	фахові	соціальні	вольові
1	Уважність	Уміння використовувати знання на практиці	Любов до професії	Відповідальність за життя та здоров'я хворого
2	Порядність	Уміння працювати зі спеціалізованою літературою	Відповідальність	Швидкість реакції та вміння приймати рішення
3	Чесність	Здатність запам'ятовувати великий обсяг інформації	Освіченість	Працездатність
4	Милосердя	Знання та використання іноземної мови в професійній діяльності	Комунікативні здібності	Стійкість до психічних та емоційних навантажень
5	Альтруїзм	Адекватна професійна самооцінка	Толерантність	Стриманість та наполегливість
6	Чуйність	Прагнення до самовдосконалення	Вміння викликати довіру	Самоконтроль
7	Сміливість	Проведення наукових досліджень	Спостережливість	Цілеспрямованість

З метою з'ясування мотивів навчальної діяльності, які переважають у майбутніх лікарів, нами було проведено тестування студентів за методикою О. Реана і В. Якуніна “Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів”.

У ході тестування майбутнім лікарям серед 16 запропонованих мотивів необхідно було вибрати зі списку лише 5, що є для них головними у навчальній діяльності. Аналіз результатів тестування показав, що для студентів-медиків молодших курсів (1 та 2 курсів) серед мотивів навчальної діяльності переважають такі зовнішні мотиви, як “Схвалення батьків та оточення” (89 %), “Уникнення покарання за погане навчання” (78 %), “Бажання отримувати більшу стипендію” (77 %). У той же час старшокурсники (студенти 3, 4 та 5 курсів) головними вважають “Отримання диплома” (92 %), “Набуття глибоких та міцних знань” (73 %) та “Можливість стати висококваліфікованим спеціалістом” (69 %).

Порівняльний аналіз отриманих результатів свідчить про те, що як для студентів молодших, так і для студентів старших курсів поза увагою залишаються

такі внутрішні мотиви, як “Забезпечення успішності майбутньої професійної діяльності” (32 %), “Отримання інтелектуального задоволення” (12 %) та “Бажання створювати нове, робити відкриття” (4 %), що свідчить про недостатність сформованості означених внутрішніх мотивів та необхідність їх розвитку у процесі професійної підготовки.

Виділені експертами професійно важливі якості неможливо розвивати без з'ясування *мотивації формування іншомовної комунікації*. Мотивація формування іншомовної комунікації була поділена нами на два типи – зовнішню та внутрішню.

Таким чином, аналіз проведеного опитування дає підстави вважати, що у процесі навчальної діяльності студенти медичних ВНЗ, в першу чергу 1 та 2 курсів, постійно потребують формування внутрішньої, тобто більш сталої мотивації до вивчення іноземної мови. Проведене нами анкетування показало, що свою майбутню діяльність з необхідністю використання іноземної мови пов'язують 50 % опитаних, 46 % ще не визначилися і лише 4 % заперечують таку можливість. Такі результати, на наш погляд, свідчать про нестійкий характер орі-

ентації на застосування спеціалізованої іноземної мови у майбутній професійній діяльності.

З метою виявлення рівня сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів нами здійснено оцінку місця і ролі професійно-етичної культури у майбутній професійній діяльності медичного працівника шляхом проведення анкетування серед експертів та студентів. Порівняльний аналіз відповідей експертів та студентів-медиків дає підстави вважати, що загальний рівень професійно-етичної культури у майбутніх медичних

працівників потребує постійного розвитку. Зокрема, лише 34 % студентів-медиків вважають, що клятва Гіппократа є актуальною у наш час (серед експертів такої думки дотримуються 69 %). Незрозумілим для 28 % студентів є твердження, що професія лікаря – це спосіб життя заради здоров'я пацієнта, хоча серед експертів підтвердили цю тезу 76 % опитаних.

Діагностика стану сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів показала наступні результати (табл. 4).

Таблиця 4. Вихідні показники рівнів сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів (в абсолютних числах і відсотках)

Критерій	Рівень					
	низький		середній		високий	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Когнітивний	116	40,56	125	43,71	45	15,73
Інструментальний	118	41,26	132	46,15	36	12,59
Емоційний	89	31,12	165	57,69	32	11,19
Комплексний	107	37,41	141	49,30	38	13,29

Висновки. Таким чином, у 107 (37,41 %) із 286 (100 %) студентів-медиків виявлено *низький рівень* сформованості професійно-етичної культури, у 141 (49,30 %) – *середній рівень* сформованості професійно-етичної культури, і лише у 38 (13,29 %) майбутніх лікарів діагностовано *високий рівень* сформованості професійно-етичної культури. Відрадіє нас той факт, що дані експертів значно відрізняються у бік середнього 14 (58 %) та високого 9 (38 %) рівнів

сформованості професійно-етичної культури. Такі результати, на наш погляд, пояснюються наявністю в експертів професійного досвіду, а також кращою професійно-етичною підготовкою, оскільки дані аналізу навчальних планів підготовки лікарів у вищих медичних навчальних закладах протягом останніх 15-ти років свідчать про значне скорочення годин, виділених на вивчення гуманітарних дисциплін (від 11 до 14 відсотків за різними спеціальностями).

Список літератури

1. Агаркова А. О. Деякі аспекти формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря / А. О. Агаркова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2010. – № 7 (194), ч. 1. – С. 10–14.

2. Аніщенко О. В. Професійна культура / О. В. Аніщенко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ;

References

1. Aharkova, A.O. (2010). Deiaki aspekty formuvannia profesiino-etychnoi kultury maibutnoho likaria [Some aspects of forming the professional and ethical culture of the future doctor]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky – Herald of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical Sciences*, 7 (194), 1, 10-14 [in Ukrainian].

голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 724–725.

3. Климов Е. А. Пути в профессионализм (Психологический взгляд) : учебное пособие / Е. А. Климов. – М. : Московский психолого-социальный институт : Флинта, 2003. – 320 с.

2. Anishchenko, O.V. (2008). Profesiina kultura. Entsyklopediia osvity [Professional culture. Encyclopedia of Education]. Kremen, V.H. (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

3. Klimov, E.A. (2003). *Puti v professionalizm (Psikhologicheskii vzglyad): Uchebnoe posobie [Ways to professionalism (Psychological view): A tutorial]*. Moscow: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyy institut: Flinta [in Russian].

Отримано 26.01.18

Електронна адреса для листування: tkachuktv@tdmu.edu.ua